

ПРИНЦИПИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

PRINCIPLES OF LEGAL REGULATION OF SOCIAL GUARANTEES OF MILITARY PERSONNEL

Хортюк Н.В., аспірантка

Харківського національного університету внутрішніх справ

Актуальність статті полягає в тому, що сьогодні військовослужбовців цілком обґрунтовано можна вважати соціально вразливою категорією населення, оскільки додаткові навантаження, покладені на них у зв'язку із виконанням військового обов'язку у протистоянні із таким ворогом як РФ, не завжди належним чином забезпечені відповідними гарантіями та компенсаціями з боку держави та суспільства. Це стосується і тих військово службовців, які знаходяться на «нулі», а також тих, що отримали поранення чи комісовані через стан здоров'я. Саме тому, важливим завданням законодавця є побудова ефективної системи правового регулювання соціальних гарантій військовослужбовців. При цьому варто зауважити, що в основі цього регулювання лежить система відправних начал, які прийнято називати принципами. Метою статті є встановлення кола принципів правового регулювання соціальних гарантій військовослужбовців за трудовим законодавством України та надати їм змістовну характеристику. У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених та норм чинного законодавства, виокремлено та надано характеристику ключовим принципам правового регулювання соціальних гарантій військовослужбовців. Акцентовано увагу на тому, що відсутність законодавчого закріплення принципів правового регулювання соціальних гарантій військовослужбовців на законодавчому рівні є суттєвою прогалиною, яка негативно впливає на теоретичні дослідження за відповідним напрямом, а також на правозастосовну практику. Зроблено висновок, що принципами правового регулювання соціальних гарантій військовослужбовців є комплекс відправних начал, вихідних ідей, які визначають основний зміст регулювання правовідносин у відповідній сфері. Окрім того, саме принципи впливають на вектори розвитку соціальних гарантій досліджуваної категорії працівників. А відтак, відсутність законодавчого закріплення принципів правового регулювання соціальних гарантій військовослужбовців на законодавчому рівні є суттєвою прогалиною, яка негативно впливає на теоретичні дослідження за відповідним напрямом, а також на правозастосовну практику. Саме тому відповідні принципи потребують закріплення як у загальному, так і спеціальному трудовому законодавстві.

Ключові слова: принципи, трудове право, правове регулювання, соціальні гарантії, військовослужбовці.

The relevance of the article lies in the fact that today military servicemen can quite reasonably be considered a socially vulnerable category of the population, since the additional burdens placed on them in connection with the performance of military duty in confrontation with such an enemy as the Russian Federation are not always adequately provided with appropriate guarantees and compensations from the state and society. This also applies to those military personnel who are at "zero", as well as those who were injured or commissioned due to their health. That is why an important task of the legislator is to build an effective system of legal regulation of social guarantees of military personnel. At the same time, it is worth noting that the basis of this regulation is a system of starting principles, which are usually called principles. The purpose of the article is to establish the range of principles of legal regulation of social guarantees of military personnel under the labor legislation of Ukraine and to provide a meaningful description of them. The article, based on the analysis of the scientific views of scientists and the norms of the current legislation, singles out and characterizes the key principles of legal regulation of social guarantees of military personnel. Attention is focused on the fact that the lack of legislative consolidation of the principles of legal regulation of social guarantees of military personnel at the legislative level is a significant gap that negatively affects theoretical research in the relevant direction, as well as law enforcement practice. It was concluded that the principles of legal regulation of social guarantees of military personnel are a complex of starting points, initial ideas that determine the basic content of regulation of legal relations in the relevant field. In addition, the principles themselves influence the vectors of development of social guarantees of the studied category of workers. Therefore, the lack of legislative consolidation of the principles of legal regulation of social guarantees of military personnel at the legislative level is a significant gap that negatively affects theoretical research in the relevant direction, as well as law enforcement practice. That is why the relevant principles need to be enshrined in both general and special labor legislation.

Key words: principles, labor law, legal regulation, social guarantees, military personnel.

Актуальність теми. Сьогодні військовослужбовців цілком обґрунтовано можна вважати соціально вразливою категорією населення, оскільки додаткові навантаження, покладені на них у зв'язку із виконанням військового обов'язку у протистоянні із таким ворогом як РФ, не завжди належним чином забезпечені відповідними гарантіями та компенсаціями з боку держави та суспільства. Це стосується і тих військово службовців, які знаходяться на «нулі», а також тих, що отримали поранення чи комісовані через стан здоров'я. Саме тому, важливим завданням законодавця є побудова ефективної системи правового регулювання соціальних гарантій військовослужбовців. При цьому варто зауважити, що в основі цього регулювання лежить система відправних начал, які прийнято називати принципами.

Стан дослідження. Окремі проблемні питання, пов'язані із правовим регулюванням соціальних гарантій військовослужбовців у своїх наукових працях розглядали: В. М. Андріїв, Н. Б. Болотіна, В. М. Бондар, В. С. Венедіктов, П. І. Жигалкін, М. І. Іншин, В. І. Кириленко, Д. В. Лученко, С. П. Пасіка, С. М. Прилипка, А. М. Синиця, Г. І. Чанишева, В. О. Шамрай та багато інших. Втім,

незважаючи на чималу кількість теоретичних здобутків, в науковій літературі відсутні комплексні дослідження, присвячені проблемі принципів правового регулювання соціальних гарантій військовослужбовців.

Саме тому метою статті є: встановити коло принципів правового регулювання соціальних гарантій військовослужбовців за трудовим законодавством України та надати їм змістовну характеристику.

Виклад основного матеріалу. Перш за все, необхідно зазначити, що до принципів правового регулювання соціальних гарантій військовослужбовців за трудовим законодавством України належать загальноправові принципи. Саме ці, базові, принципи пронизують усе національне законодавство, в тому числі й трудове. Саме відповідність правових положень того чи іншого галузевого законодавства загальноправовим принципам свідчить про те, що держава відповідає основним критеріям правової країни, як це визначено у Конституції. До останніх найбільш доцільно віднести наступні: принцип верховенства права; законності; принцип рівності; гуманізму; людиноцентризму тощо.

1. Так, принцип верховенства права є провідним елементом будь-якої сучасної правової, демократичної дер-

жави. Цей принцип об'єднує у собі найважливіші загальноправові цінності: ідеї рівності, справедливості, свободи і гуманізму, та дозволяє втілити їх у суспільне життя [1, с. 10]. О. В. Петришин розглядає принцип верховенства права у двох аспектах: у широкому розумінні вчений тлумачить визначений принцип, як «верховенство права над державою», а у вузькому розумінні, науковець розглядає у контексті співвідношення права та закону, як двох однорідних правових категорій в системі регулювання суспільних відносин, тобто тлумачить цей принцип у сенсі «верховенства права над законом» [2, с. 24]. Саме останній підхід знаходить своє відображення у статті 8 Конституції України [3], у якій визначено найвищу юридичну силу Конституції. Закріплено положення, що всі нормативно-правові акти приймаються виключно на основі Конституції і мають їй відповідати. Отже, Конституція України, як Основний закон ґрунтується на визнанні та закріпленні найвищих соціальних цінностей, їх захисті та гарантуванні, тобто їх існування поза правом неможливе.

2. Принцип законності є загальноправовим принципом, який тісно пов'язаний із принципом верховенства права, втім вони різні за змістом. Принцип законності в контексті досліджуваної проблеми реалізується таким чином: а) соціальний захист військовослужбовців має здійснюватися відповідними державними інституціями, наділеними для цього відповідною компетенцією та повноваженнями, а соціальні гарантії військовослужбовців мають реалізовуватися виключно відповідно до положень національного законодавства України; б) у процесі правотворчої діяльності у сфері гарантування соціального захисту військовослужбовців відповідні суб'єкти мають розробляти нові проекти нормативно-правових актів, або приймати зміни до вже діючих законодавчих актів виключно у відповідності до міжнародних актів, ратифікованих у встановленому законом порядку, норм Конституції України та правових принципів; г) правове регулювання соціальних гарантій військовослужбовців має відповідати правовій визначеності, неприпустимим є подвійне або неоднозначне тлумачення відповідних положень законодавства у визначеній сфері.

3. Принцип рівності. О.Ф. Скаун визначає, як «рівність усіх перед законом, рівність прав та обов'язків незалежно від національної, релігійної та іншої належності, службового та іншого становища, рівну відповідальність перед законом, рівний захист у суді» [4, с. 224]. Принцип рівності закріплений у статті 24 Конституції України [3], яка гарантує рівні конституційні права і свободи громадянам, а також рівність перед законом. Ця стаття Конституції передбачає, що «ніхто не може бути поставлений у привілейоване чи дискримінаційне становище за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» [3].

4. Принцип гуманізму, відповідно до якого людина і її права є найвищою соціальною цінністю у державі. Так, С. П. Погребняк аналізує поняття «гуманізм» за своєю сутністю і тлумачить останнє, як «світогляд, у центрі якого – ідея людини як найвищої цінності, ідеологія, що орієнтується насамперед на позитив людини при визнанні її негативу, який потребує контролю й обмежень». Вчений розглядає гуманізм, як філософський принцип, який ставить людину на найвищу шаблону всесвіту. При цьому науковець підкреслює, що «вищі гуманітарні засади, зумовлені сутністю суспільства та прагненням людини до високого, гідного становища, реалізуються передусім у цінностях природного права» [5, с. 33 - 35]. Щодо цього Н. О. Славова, висловлює слушну думку, що гуманізм – «це визнання людини вищою соціальною цінністю за допомогою визначення та захисту її прав, свобод через правотворчість» [6, с. 135], тобто зміст нормативно-правових актів має відображати загальнолюдські цінності.

Отже, принцип гуманізму здійснює суттєвий вплив на правове регулювання соціальних гарантій військовослужбовців, що виявляється у наступному: а) створенні правового підґрунтя для законодавчого закріплення соціальних гарантій; б) відображенні у визначених правових нормах соціальної цінності людини, її прав та свобод, зокрема, права на соціальний захист, шляхом реалізації соціальних гарантій; в) забезпеченні з боку держави матеріальними, правовими, соціальними й іншими засобами для охорони та захисту соціальних прав людини, зокрема, військовослужбовців.

5. Принцип людиноцентризму – є основоположним правовим принципом, який реалізується у тому, що відповідно до конституційних засад, людина, її життя та здоров'я визнаються найвищою соціальною цінністю у нашій країні [3]. У контексті нашого дослідження цей основоположний принцип реалізується у тому, що держава визнає особу військовослужбовця, його життя та здоров'я найвищою соціальною цінністю, і підтверджує зазначене, зокрема, закріпленням відповідних соціальних гарантій, які свідчать про гідне відношення суспільства до військовослужбовців і забезпечують їм гідний рівень життя. Принагідно можна зазначити, що «трудо-правове тлумачення людиноцентризму передбачає, що соціальна цінність військовослужбовця (як людини) є вищою за виконувану ним роботу, що при цьому корегується із соціально-правовою значимістю його роботи» [7, с. 502].

У контексті дослідження проблеми соціальних гарантій військовослужбовців за трудовим законодавством України пропонуємо також розглянути спеціальні принципи. До останніх віднесемо наступні:

1) принцип соціальної справедливості, який серед правників ще має назву «принцип соціальної держави». І хоч принцип соціальної справедливості науковці часто відносять до загальних принципів права, але саме в контексті розгляду проблеми принципів спеціальних соціальних гарантій військовослужбовців аналіз впливу цього принципу на відповідне правове регулювання має важливе значення. Адже, принцип соціальної справедливості є всеохоплюючим комплексним поняттям, яке включає в себе вимоги до діяльності держави, що полягають у захисті гідності людини, та забезпеченні балансу соціальних інтересів членів такого неоднорідного, розшарованого суспільства.

Принцип соціальної справедливості знаходить своє відображення у відповідних положеннях Конституції України [3], зокрема у статті 46, яка гарантує право на соціальний захист, «що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом»; у статті 47, яка гарантує право на житло, яке реалізується у тому, що «держава створює умови, за яких кожен громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду»; у статті 48 Конституції, яка передбачає «право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло»; у статті 49 гарантоване «право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування» тощо [3].

Тож, принцип соціальної справедливості в контексті дослідження спеціальних принципів правового регулювання соціальних гарантій військовослужбовців виявляється у наступному: а) встановленні мінімальних соціальних стандартів; б) дає основу для розуміння високої цінності людини у суспільстві, зокрема, військовослужбовців; в) має регулятивне значення для упорядкування, у тому числі соціальних гарантій військовослужбовців; г) визначенні механізмів реалізації соціальних прав і державних соціальних стандартів, зокрема, для військовослужбовців; тощо.

2) Принцип єдності та диференціації правового регулювання соціальних гарантій військовослужбовців. Відповідно до даної засади сфера соціальних гарантій вій-

ськовослужбовців регулюється як загальними правовими нормами, до яких можна віднести, зокрема: Кодекс законів про працю України; Закон України «Про відпустки»; Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» тощо, так і спеціально-правовими, наприклад, Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», що врегульовують окремі питання, що стосуються забезпечення реалізації соціальних гарантій військовослужбовців із урахуванням їх спеціального правового статусу. Ці спеціальні нормативно-правові акти у своїх положеннях конкретизують зміст загальноправових норм. Зазначений принцип створює правове підґрунтя саме для того, щоб із урахуванням усіх особливостей спеціального правового статусу військовослужбовців законодавець закріплював відповідний розширений (у порівнянні з іншими членами суспільства) перелік соціальних гарантій для таких осіб.

3) Принцип забезпечення захисту права військовослужбовця на соціальні гарантії. Враховуючи контекст проблематики цього дослідження, слід констатувати, що безпосередньо наділення військовослужбовців широким колом соціальних прав та гарантій їх реалізації само по собі забезпечується комплексом державних гарантій, які мають превентивний характер та спрямовані на захист, охорону та відновлення відповідного соціального права військовослужбовця. Здійснення такої превенції належить до компетенції спеціальних державних органів (суд, органи правоохоронної системи тощо).

4) Принцип позитивного зобов'язання держави щодо правового закріплення соціальних гарантій військовослужбовців.

5) Принцип доступності соціальних гарантій військовослужбовців. Зміст останнього полягає в тому, що військовослужбовці повинні знати свої соціальні права та соціальні гарантії, які їм належать за законом. Саме тому оптимізація державних механізмів щодо розширення знань про права й гарантії військовослужбовців є одним із пріоритетних завдань держави, що може виявлятися у наступному: а) забезпеченні доступу військовослужбовців до інформації; б) кваліфікованому висвітленні у медіа інформації щодо визначених законом соціально-трудових гарантій військовослужбовців.

6) Принцип неприпустимості звуження змісту та обсягу соціальних гарантій військовослужбовців. Зазначений

принцип походить з положень Конституції України. Так, відповідно до частини 3 статті 22 Конституції України «не допускається також звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод, в тому числі невід'ємного права людини на життя, в разі прийняття нових або внесення змін до чинних законів» [3]. Відповідно до частини 5 статті 157 «Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина» [3]. Тобто, на найвищому конституційному рівні не допускається звуження соціальних прав та гарантій військовослужбовців. Зокрема, рівень соціальних гарантій має відповідати встановленим державою соціальним стандартам. Принцип неприпустимості звуження змісту та обсягу соціальних гарантій військовослужбовців є обмежуючим для законодавця у частині звуження змісту і обсягів законодавчо визначених соціальних гарантій, що позбавляє можливості законодавця прийняти нові або внести зміни до вже діючих нормативно-правових актів, зокрема у сфері трудо-правового законодавства, які скасовують чи обмежують законодавчо закріплені соціальні гарантії військовослужбовців.

7) Принцип відносної невідчужуваності соціальних гарантій військовослужбовців. Цей принцип реалізується у тому, що відповідно до норм чинного законодавства кожен військовослужбовець наділений визначеним колом соціальних гарантій. Втім, у випадку порушення військово-службової дисципліни військовослужбовець може бути позбавлений усіх соціальних виплат та компенсацій, у тому числі і інших соціальних гарантій, що свідчить саме про «відносну» невідчужуваність права на гарантії.

Висновки. Таким чином, принципами правового регулювання соціальних гарантій військовослужбовців є комплекс відправних начал, вихідних ідей, які визначають основний зміст регулювання правовідносин у відповідній сфері. Окрім того, саме принципи впливають на вектори розвитку соціальних гарантій досліджуваної категорії працівників. А відтак, відсутність законодавчого закріплення принципів правового регулювання соціальних гарантій військовослужбовців на законодавчому рівні є суттєвою прогалиною, яка негативно впливає на теоретичні дослідження за відповідним напрямом, а також на правозастосовну практику. Саме тому відповідні принципи потребують закріплення як у загальному, так і спеціальному трудовому законодавстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія. Київ : Вид дім «Києво-Могилянська акад.», 2007. 208 с.
2. Петришин О. В. Верховенство права в системі правового регулювання суспільних відносин. *Право України*. 2010. № 3. С. 24 - 34.
3. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Голос України* від 13.07.1996 № 128.
4. Скаун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с.
5. Погребняк С. П. Втілення принципу гуманізму в праві. *Вісник Академії правових наук України*. 2007. № 1. С. 33-42.
6. Славова Н. О. Антропоцентризм як принцип правотворчості. *Правничий часопис Донецького університету*. 2013. № 1. С. 134-142.
7. Удовенко О. В. Принципи грошового забезпечення військовослужбовців. *Юридична наука*. № 3 (105). 2020. С. 500-506.